

ANOTACE

ŠTĚŘÍKOVÁ, Edita: Moravské exulantky v obnovené Jednotě bratrské v 18. století. Praha: Kalich, 2014. 530 s.

Z pera renomované historičky zabývající se osudy protestantských exulantů se ke čtenáři dostala další její objemná publikace vydaná nakladatelstvím Kalich v kooperaci s Občanským sdružením Exulant věnovaná působení žen v obnovené Jednotě bratrské. Autorka vybrala skupinu významných žen, které v rámci Jednoty působily nejen v místních sborech, ale i v zahraničních misiích. Úkol to byl nelehký, neboť z dochovaných pramenů se o některých ženách dozvídáme velmi málo, o jiných, jako byla Anna Nitschmann, naopak velmi mnoho.

Obsáhlá monografie je rozdělena do pěti kapitol. První přibližuje místo žen v obnovené Jednotě bratrské, zejména po příchodu moravských exulantů do Herrnhutu. Hrabě Zinzendorf vedl herrnhutský moravský sbor jako jeho představený velmi přísně. Nařídil např. jednotné oblečení pro všechny členky sboru, podobný předpis platil i pro muže. Moravské ženy musely odložit své dosavadní barevné části oděvu, kde převládala zelená barva. Zakázány byly všechny pestré barvy, převládat měla černá, šedá a hnědá. Povoleny nebyly ani špičaté boty a vysoké podpatky. Velkou pozornost věnoval hrabě dodržování morálky. Svobodné dívky neměly myslet na vdávání, neboť by to byla nevěra vůči Kristovi. Zamilovaný mladý muž musel svůj úmysl oženit se nahlásit vedení sboru, které mu ale zpravidla navrhlo jinou nevěstu. Láska ani sympatie k budoucímu partnerovi nebyly žádoucí, ale přiděleného muže měla žena milovat. Po svatbě se novomanželé nesměli hned nastěhovat do společného bytu, ale museli se týdně až měsíce cvičit ve zdrženlivosti.

Druhá kapitola prezentuje moravské exulantky jako pracovnice v jednotlivých sborech a třetí již ve funkcích starších a kazatelek. Nesporně zajímavá je čtvrtá kapitola, která představuje několik exulantek jako misionářky v poměrně exotických částech tehdejšího světa – v Grónsku, na Sv. Tomáši, v Surinamu, na Salvadoru, ale i některých částech Ruska (Archangelsk, Pobaltí).

Poslední kapitola se podrobně rozepisuje o životě Anny Nitschmann, kterou hrabě Zinzendorf nejprve adoptoval jako svou sestru, aby se s ní po smrti své manželky tajně oženil.

Autorka čerpala především z archivu Jednoty bratrské v Herrnhutu, kde využila tam uložené deníky, životopisy a korespondenci. Opřela se rovněž o dosavadní odbornou literaturu. Kniha obsahuje rejstřík osob, míst a pojmů a seznam vyobrazení. Jde o další cenný projekt autorky k přiblížení dějin pobělohorské náboženské emigrace.

Jaroslav Vaculík

JINDRA, Zdeněk - JAKUBEC, Ivan a kol.: Hospodářský vzestup českých zemí od poloviny 18. století do konce monarchie. Praha: Karolinum, 2015, 526 s.

Tato monograficky pojatá učebnice obsahově vychází z 2. dílu skript *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti*, který vyšel zhruba před 10 lety péčí Ústavu hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Karlovy univerzity. Některé části byly z těchto skript převzaty (jako kapitoly o demografickém vývoji od poloviny 19. století, o etnicko-jazykovém složení obyvatelstva českých zemí, o vývoji jednotlivých odvětví do roku 1848), nebo byly z větší části přejaty a doplněny (jako kapitoly o demografickém vývoji do poloviny 19. století, o vývoji v zemědělství), další byly přepracovány (kapitoly o základních pojmech, o hlavních rysech vývoje institucionální a právní základny, o technickém školství,

o vývoji jednotlivých odvětví do 1. světové války, o vývoji obchodu, o peněžní a úvěrové soustavě), případně byly zcela nově pojednány (o proměně sociální struktury, o industrializaci, o hospodářském vývoji let 1740–1815, o vývoji dopravy a komunikací).

Ke zvýšení odborné kvality textu přispělo zařazení poznámkového aparátu. Jak již bylo naznačeno, publikace se pohybuje na hranici mezi vysokoškolskou učebnicí a vědeckou monografií. Výklad je posunut do poloviny 18. století, aby se tak hospodářské, sociální, politické, právní a kulturní změny protnul s podmínkami a vlastním průběhem klíčového období – industrializace. Evropa prošla od nástupu Marie Terezie a Josefa II. přes Vídeňský kongres do 1. světové války hlubokými změnami, podobně jako habsburská monarchie. Tyto změny však pro ni postupně znamenaly pokles na úroveň druhořadé mocnosti, navíc vnitřně značně rozpolcené. Nemalá část těchto změn zasáhla i hospodářskou oblast. Sympatické na celém textu je skutečnost, že vychází vstřícně didaktickému pojetí vysokoškolské výuky. Autorský kolektiv tvořili přední naši odborníci na hospodářské dějiny českých zemí 18. a 19. století.

Šest kapitol je poměrně šťastně proporcionálně rozloženo, přičemž autoři nezapomněli na žádnou oblast, která představovala pro české země bouřlivě se rozvíjející sektor. Od ekonomicko-institucionálních a právních základů v 1. kapitole (s. 11–114) se postupně přesouváme ke kapitole o proměnách v sociální oblasti (s. 115–144). Další dvě kapitoly (s. 145–304) jsou věnovány vývoji primárního sektoru (zemědělství) a sekundárního sektoru (živnostenská výroba, tovární průmysl). Poměrně velké pozornosti se těšil rozbor terciálního odvětví (s. 305–445). Samostatnou kapitolu pak tvoří poslední, 6. část, která se zaměřila na situaci v českých zemích v letech 1. světové války s jejími rysy válečného hospodářství (s. 446–494). Co nelze autorům upřít, byla snaha o jednotný výklad. Tohoto cíle bylo v podstatě dosaženo. Na několika místech se však nepodařilo při konečné redakci odstranit a minimalizovat opakování uváděných faktografií. To však nijak nesnižuje celkovou kvalitu práce, k níž přispěly i čtyři přílohy. Celkově se jedná o koncepčně a myšlenkově zdařilou práci, která jistě obohatí stávající literaturu k obrazu českých zemí před jejich vstupem do samostatného vývojového dějství českých zemí.

František Čapka

MAHEL, Richard: *Beda Dudík (1815–1890). Život a dílo rajhradského benediktina a moravského zemského historiografa ve světle jeho osobní pozůstalosti*. Praha: Národní archiv, 2015. 542 s.

Rajhradský benediktin a moravský historiograf František Beda (toto jméno přijal při vstupu do řádu) Dudík patří svým životem a dílem k nejvýznamnějším moravským historikům v druhé polovině 19. století. V pohledu na něj převažovaly spíše kritické výhrady, které se opíraly o jeho konzervativně klerikální názory, které umocňoval svou loajalitou k rakouskému státu, k vídeňské státní administrativě a věrností k habsburskému trůnu. I „národně“ nevyhovoval době: své studie a články psal převážně německy, vzdálena mu byla tehdejší česká národní identita. Odmítal také řešení společenských a sociálních krizí masovými protesty či formami sociální revoluce. Od liberálních a radikálních skupin se držel stranou; tak například přivítal porážku revoluce v roce 1849. Na Dudíka se mělo spíše zapomenout. To náležitě zdůrazňovala i marxistická historiografie. Dudík byl pro ni především římskokatolický kněz a rajhradský klerik. Proto představená rozsáhlá životopisná monografie o tomto rodáku z moravského Kojetína jistě zaujme především odbornou veřejnost, protože dosud nebyl historiografií soustavněji zkoumán.

Nedostatečná znalost Dudíkova života a jeho pracovního nasazení sklouzávala mnohdy do schematismu, který vedl k jeho dvojakému představení: jednak víceméně glorifikačnímu pojetí

coby nábožensky zaníceného rajhradského benediktina a současně důsledného historika, který zůstal celoživotně věrný ideálům římskokatolické církve, moravské cyrilometodějské tradici a lásce k rodné moravské zemi, a jednak spíše kritickému pohledu s četnými výhradami jako nepřiliš důsledného a pouze jednostranně zaujatého badatele s obdivem k autoritám vídeňské státní administrativy a k rakouské i německé historiografii. K těmto dvěma protipólům přispívala torzovitost stávajících znalostí o jeho životě a díle.

Mahelova práce odhaluje ve 12 kapitolách celou tvář muže v jednotlivých fázích jeho života. Vystupuje před námi složitá a jen málo uchopitelná osobnost benediktinského řádu, mající blízko ke společenskovědním disciplínám, zejména k teologii, k filozofii a k historii. Benediktini v průběhu staletí vytvořili síť evropských klášterů, které byly pověstné významnými archivy a knihovnami. Podíleli se na církevní správě, ovlivňovali společenské, kulturní a politické dění tehdejšího světa. Pronikali do středověkého školství a spoluvytvářeli obraz jeho následného vývoje. Všechny tyto skutečnosti se snažil autor „přetavit“ na postavě B. Dudíka, tohoto „moravského Palackého“, který svým životem procházel uvedenými aktivitami. My se zejména zaměříme na jeho aktivity v oblasti historického bádání.

Dudíkův celoživotní postoj k evropským i moravským dějinám vycházel z jeho upřímně vyznávané víry a současně z dobových metod historické práce, z vědomí slavné minulosti českých zemí, především pak Moravy; odtud se cítil být moravským patriotem. Jeho vypsání dějin kombinuje v sobě smysl pro křesťanskou víru, metodiku vyrovnávání se s událostmi minulosti v kombinaci písemných pramenů, sekundárních svědectví, tj. kronik a letopisů, a moderní odborné literatury. Nejvýraznějším vzorem pro Dudíka se stal František Palacký. Na rozdíl od něj se však nestal autorem žádného národně emancipačního nebo podobně koncipovaného politického programu. Dudík nikdy neopustil svou zemskou identitu, naopak veřejně dával přednost rakouskému státnímu patriotismu (rakušáctví).

Dudíkův odborný odkaz je poměrně rozsáhlý a tematicky mnohovrstevný. Skládá se z drobných, vlastivědných a osvětových příspěvků publikovaných především se čtyřicátých a padesátých letech 19. století, přes erudovanější a poznámkovým aparátem opatřené studie padesátých a šedesátých let, dále ze zpřístupněných písemných pramenů s úvodními komentáři, které vydával po celé své tvůrčí období, až po zásadní materiálové nebo syntetické publikace k vybraným oblastem českých a moravských dějin. Mezi nimi vyniká rozsahem a významem jeho dvanáctidílná (v českém překladu devítidílná) řada moravských dějin s názvem *Dějiny Moravy* (Praha, 1871–1884). Dočkala se však poměrně chladného přijetí a nakonec i nepřiliš rozsáhlého využití.

Mahelova práce hned po prvním seznámení upoutá svou pečlivostí a mimořádnou precizností. Autorova znalost pramenů je doslova impozantní. Zvolil si promyšlenou metodu výkladu, kdy každá kapitola má jasné členění. V přehledném charakteru práce, která vznikala nejdříve jako disertační výstup, byla patřičně zúročena jeho systematická a vyčerpávající heuristika.

František Čapka

VLHA, Marek: *Mezi starou vlastí a Amerikou. Počátky české krajanské komunity v USA 19. století*. Brno: Matice moravská, 2015. 422 s.

Anotovaná práce se zabývá českou diasporou v USA v počátcích masového vystěhovalectví z českých zemí, tj. v 50.–70. letech 19. století. Práce je primárně založena na základním výzkumu. Jako hlavní zdroje sloužily dobový tisk, soudobá literatura a prameny osobní povahy. Autor realizoval výzkum nejen v českých, ale i amerických archivech a knihovnách, čímž významně rozšířil pramennou základnu.

Monografie je cenným příspěvkem k poznání českého vystěhovalectví do USA v 19. století, neboť zaplňuje mezery v dosavadním výkladu problému přistěhovalectví a asimilace. Studium krajanské problematiky, zejména americké, naráželo u nás po roce 1948 na limity politického charakteru. Autor správně poukazuje na utlumení činnosti Komise pro dějiny krajanů – Čechů a Slováků v zahraničí, ke kterému došlo na počátku tzv. normalizace. Na rozdíl od krakovského ústavu, který se zabývá zahraničními Poláky, nemáme dodnes vědecký ústav s časopisem, který by se věnoval historii a současnosti zahraničních Čechů. Dodnes se nepodařilo vytvořit podmínky pro, již na konci 60. let 20. století proponovanou, syntézu dějin krajanů.

Autor přistoupil ke zpracování zvolené problematiky komplexně, což na něj kladlo mimořádné nároky počínaje heuristikou, pokračující zpracováním jednotlivých výzkumných otázek a jejich výkladem a konče syntetizujícím hodnocením. Rozsah pramenné základny je imponující.

Je třeba říci, že autor náročné cíle, které si vytyčil, splnil s mimořádným úspěchem. Důvěrná znalost výsledků dosavadní historiografie, a to nejen české, ale i zahraniční, rozsáhlé studium archivních fondů, jejich důkladné poznání, autorova metodologická připravenost, analytická, srovnávací a syntetizující schopnost, to jsou skutečnosti, které podmiňují vysokou poznávací, teoretickou a metodologickou úroveň práce. Kritická akribie práce s prameny archivní povahy a využití dobového tisku svědčí nejen o neobyčejném poznávacím úsilí, ale též o znalosti a vyspělosti pracovních metod, jež autor ve své práci aplikoval. Jeho argumentace a výklad jsou noeticky přesvědčivé.

Závěry práce upřeshňují výsledky předchozího bádání o amerických krajanech v 19. století. Na rozdíl od starších studií zde byla daná problematika zachycena v detailnějším záběru, což umožnilo její větší plastičnost.

Práce Marka Vlhy je přínosná nejen gnoseologicky, ale je aktuální pro poznání národnostních, kulturních a náboženských aspektů krajanské problematiky. Po právu lze ocenit též stylistickou obratnost, jazykovou čistotu, formulační jasnost a výrazové bohatství i čtivost práce. I v tom se odráží severenní zvládnutí problematiky. Autor si zachoval potřebný nadhled, z množství faktů dovedl zvolit ty, jež určovaly charakter a podstatu vývoje krajanského života v USA v 50.–70. letech 19. století.

Jaroslav Vaculík

BALÍK, Stanislav – FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – VLHA, Marek: *Český antiklerikalismus*. Praha: Argo, 2015. 490 s.

Autoři knihy s podtitulem Zdroje, témata a podoba českého antiklerikalismu v letech 1848–1938 jsou čtyři zkušení historici Masarykovy univerzity, kteří navazují na dosavadní okruhy svých zájmů. V anotované kolektivní monografii se zaměřují na specifické podíly kulturního boje nejen v Čechách a na Moravě, ale i v prostředí českých minorit v dalších zemích Rakouska-Uherska, ostatní Evropy i v zámoří. Sledují jeho proměny od poloviny 19. století s přesahem až do konce první Československé republiky. Všímají si různých podob antiklerikálního zápasu v jednotlivých ideologických skupinách, jako byli liberálové, socialisté, reformní katolíci, protestanti či bezvěrecká hnutí. Zkoumali zejména boj o charakter škol, podobu manželské politiky či střet o výklad českých dějin. Zemskou (českou a moravskou) perspektivu doplnili o případové studie, kdy na příkladě jednotlivých lokalit, jako byla např. moravská města a obce Brno, Uherské Hradiště, Uherský Brod, Bludov, Lidečko a Žarošice ukázali antiklerikální nálady a postoje v každodenním životě.

Po úvodních poznámkách následuje kapitola Realita a imaginace, která mj. vysvětluje používanou terminologii. Autoři uvádějí, že v českém prostředí nejvýznamnějšími antiklerikály byli

radikální mladočeši, sociální demokraté a představitelé Volné myšlenky. Antiklerikalismus byl přítomen i v nekatolické křesťanské komunitě jako byly Církev československá a Českobratrská církev evangelická, ba i uvnitř samotného katolicismu. Jednou z myšlenek, které prosazovala zvláště Volná myšlenka, byla reforma pohřbívání. Po vzniku republiky povolilo kremaci Revoluční národní shromáždění v roce 1919. Propagátorkou urnových pohřebišť se stala především Církev československá.

Mobilizačním tématům tzv. kulturního boje je věnována další kapitola. Největší úspěšnost mobilizace připisují autoři čtyřem tématům: politickému boji, zápasu na vliv ve školství, podobě obřadů a státních svátků. Sekulární charakter 1. ČSR proměnil akcenty politických stran ke vztahu mezi státem a církví. Ve školství se náboženství dostalo do střetu s moderní kulturou, ukazovala se rivalita učitelstva a duchovenstva. Po roce 1918 vzrostla fixace učitelských organizací na politické strany, zvláště sociální demokraty a socialisty. Autoři si v této kapitole všímají také boje o obřady, a to svatební a pohřební. K oficiálnímu otevření prvního krematoria v českých zemích přistoupili čeští Němci v Liberci v roce 1919. První krematoria na Moravě vznikla v Moravské Ostravě, Brně a Olomouci. Pohřeb žehem zvolily i některé osobnosti politického a kulturního života jako expremiér Vlastimil Tusar, ministr Alois Rašín, spisovatel Alois Jirásek či exministr Karel Viškovský. K propagátorům kremace patřil olomoucký starosta Richard Fischer. Po vzniku ČSR se rozpoutal také boj o státní svátky. Za Rakouska byly o svátcích a nedělích zakázány těžké práce a nesměly být otevřeny obchody. V březnu 1919 předložila skupina poslanců, včetně národního demokrata Aloise Jiráska, návrh na nahrazení církevních svátků svátky národními, neboť, dle navrhovatelů, u většiny obyvatelstva nebyl vztah k církevním svátkům a tudíž ani důvod, aby „v tyto dny odpadala práce v dílnách a továrnách“.

Kapitola Městské a venkovské soudy obsahuje devět případových studií týkajících se religiozity a antiklerikálního hnutí ve vybraných obcích Čech a Moravy. K nejvýznamnějším patří sonda týkající se severomoravského Bludova, který se nacházel mezi dvěma okresními městy – německých Šumperkem a českým Zábřehem. Bludov byl největší českou obcí okresu Šumperk se silnou voličskou základnou ČSL, která zde vyhrála i v roce 1946. Mediálně se zviditelnil v souvislosti s kauzou učitele Aloise Konečného, po němž bylo pojmenováno v roce 1925 brněnské náměstí Tivoli. Národní sociál Konečný neuspěl v roce 1908 u místní školní rady v konkurzu na místo ředitele školy v Bludově, což ale revidovala okresní školní rada v Zábřehu. Místní školní rada protestovala u zemské v Brně, která Konečného odmítla za údajné delikty proti učitelským povinnostem. O jeho případu se diskutovalo na moravském zemském sněmu a dokonce i na říšské radě (interpelace poslance T. G. Masaryka), disciplinární trest pro Konečného nakonec potvrdil až premiér Max Wladimir von Beck. Nicméně v roce 1911 Konečný byl jako jediný národní sociál na Moravě zvolen do Říšské rady, 1913 i do moravského zemského sněmu, 1920 se stal senátorem Národního shromáždění ČSR.

Poslední kapitola je věnována antiklerikalismu českých vystěhovalců. Autor, který je dobře obeznámen s problematikou české sociálně-ekonomické emigrace ve druhé polovině 19. a první třetině 20. století, nejprve připomíná snahy Kostnické jednoty o návrat protestantských exulantů z pruského Slezska a polského Zelova, kteří opustil vlast v době válek o rakouské dědictví v 18. století. Dále přibližuje činnost katolických misijních společností Spolek sv. Rafaela a Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje. Zvláštní pozornost věnuje vídeňským Čechům, jejichž skutečný počet byl nepochybně vyšší, než uváděla statistika, která ovšem zjišťovala „obcovací“ nikoliv „mateřský“ jazyk. V roce 1910 se k obcovacímu jazyku česko-moravsko-slovenskému přihlásilo v Dolním Rakousku (včetně Vídně) 115 025 osob. Nelze tedy hovořit o 400 tisících Čechů v této zemi, maximálně mohlo jít o osoby (Čechy a sudetské Němce) pocházející z českých zemí. Počet sudetských Němců by musel být značný, pokud autor uvádí, že „hlavní zdroj migrantů tvořily

jižní Čechy, jižní Morava a moravskoslezské území pod Jeseníky“. Podkapitola Krajanské „české bašty“ lokalizuje rozptýlené protestanty v Prusku (Rixdorf, Husinec, Bedřichův Hradec), Rusku (Zelov, Lodž, Żyrardov, Varšava, Volyň, Krym, Oděsa, Kyjev), katolíky v pruském Hlubčicku a Ratibořsku, kteří spolupracovali s německou stranou Centrum, ale nikoli s Poláky. Všimá si Čechů v Českém koutku v Kladsku, v Banátu (Sv. Helena, Velký Pereg, Bela Cerkva, Biger, Eibenthal), Rumunsku (Bukurešť, Plojești) a Bulharsku (Vojvodovo, Gorna Orjachovica, Ruse). Polemizovat je nutno s tvrzením kardiologa Dufka, že katolíci na Volyni neutrpěli žádnou újmu. Jelikož jejich většina přestoupila na pravoslaví, pak důvodem byl zákaz nabývání půdy katolíky. Čechograd (dnes Novhorodkivka) se nenachází na západní Ukrajině (s. 341), ale v tehdejší Tauridské gubernii, ke které patřily i české osady na Krymu. V další subkapitole se autor zabývá antiklerikalismem v dělnických a hornických koloniích v západní Evropě. Nejvíce Čechů přicházelo za prací do Německa – Berlína, Saska a zejména Porúří. Mezi českými spolky převládaly sociálnědemokratické (126) nad katolickými (10). Po první světové válce zesílil příliv průmyslových a zemědělských dělníků do Francie, Belgie a Nizozemska. Čeští osídlenci ve Švýcarsku patřili především ke společenské střední vrstvě. Autor dále přibližuje situaci krajanů v Latinské Americe, kde nejvíce krajanů bylo v Argentině a Brazílii. Za antiklerikální výspu označuje USA, kde se Češi dělili na svobodomyšlné a katolíky (existovala i malá skupina protestantů) Zápas obou táborů se odehrával především na stránkách českoamerického tisku. Dle autora odpadávání od víry bylo typičtější pro římské katolíky, ale týkalo se i protestantů. Katolíci v USA dominovali pouze v Texasu, většina z nich pocházela z Moravy.

Anotovaná kniha, která je výsledkem grantového projektu GA ČR, poukazuje na řadu pozoruhodných rysů spojených s tématem českého antiklerikalismu. Lze si jen přát, aby autoři v tomto svém výzkumu i nadále pokračovali.

Jaroslav Vaculík

JUŘÍK, Pavel: *Liechtensteinové. Historie a sídla knížecího rodu*. Praha: Libri, 2015. 358 s.

Po pěti bohatě ilustrovaných knihách od stejného autora, prezentujících historii starých šlechtických rodů: *Jihočeské dominium* (2008), *Moravská dominia Liechtensteinů a Dietrichsteinů* (2009), *Dominia Smiřických a Liechtensteinů v Čechách* (2012), *Šternberkové, panský rod v Čechách a na Moravě* (2013), *Encyklopedie šlechtických rodů* (2014), předložil Pavel Juřík široké veřejnosti tuto anotovanou publikaci. Opět zaměřil svou odbornou erudici k jednomu z mála pozůstalých říšských knížectví, jehož počátky se na základě diplomu císaře Karla V. vází k datu 23. ledna 1719.

Dějiny knížectví jsou však mnohem starší. Rod pochází z Bavorska, první zprávy o něm máme z poslední třetiny 11. století. Už od počátků byly jeho aktivity spojeny s územím českých zemí. Ohromný rozmach stavebních a sběratelských aktivit je spojen zejména s osobností knížete Karla Eusebia. Kombinace schopností a možností vládnoucích liechtensteinských knížat zanechala po sobě díla světového významu, jež jsou na jižní Moravě součástí národních kulturních pokladů; připomeňme zámky v Lednici, ve Valticích a také Lednicko-valtický areál (od roku 1996 součást světového kulturního dědictví UNESCO), kde se na ploše 284 km² nachází množství pozoruhodných staveb, jako romantická zřícenina Janův hrad, klasicistní Lovecký zámek, empírový zámek zvaný chrám Tří Grácií, Apollonův chrám, Rybníční zámek, Hraniční zámek, Minaret a Dianin chrám. Z majetkově právních důvodů navázala prvorepubliková ČSR diplomatické styky s touto malou alpskou zemí až v roce 1938. Po roce 1945 byl liechtensteinský majetek v Československu vyvlastněn. Restituce na počátku devadesátých let 20. století se

na jejich majetek nevztahovaly. K navázání diplomatických vztahů mezi Českou republikou a knížectvím došlo až v září 2009.

Po vydání knihy *Moravská dominia Liechtensteinů a Dietrichsteinů* se objevilo toto nové přepracované vydání s řadou dalších informací. Před čtenářem znovu ožívají příběhy ze soukromého i společenského života příslušníků rodu, plné dramatu, ale i obyčejného lidského štěstí nebo zármutku. To vše doplňují politické osudy Moravy, Slezska i Čech, habsburské monarchie i Liechtensteinska, popisované ve vzájemných souvislostech. Velká pozornost je věnována oblasti umění, tedy architektuře, malířství, sochařství a hudbě. Na postavách liechtensteinských „vládců“ je dokumentován enormní zájem o kvalitní vzdělání, správu majetku, státní službu, ale také nevšední vkus a znalost umění. Dokladem toho je skutečnost, že v průběhu dějin z knížecí rodiny vzešlo mnoho politiků, vojevůdců i diplomatů.

Na stranách 281–287 zaujme čtenáře pasáž o poutním kostele Narození Panny Marie ve Vranově u Brna, kde se pod chrámovou lodí nachází krypta rodu Liechtensteinů. Podobných zajímavých míst doprovázených kvalitními výtvarnými zobrazeními z oblasti jižní Moravy zde najdeme ještě daleko více. Ke studiu regionálních dějin Moravy se jistě jedná o velmi kvalitní příspěvek, doplňující do nedávna absentující mozaiku českých a moravských dějin.

František Čapka

SYRNÝ, Marek: *Slovenští komunisti v letech 1939–1944. Náčrt dějin Komunistické strany Slovenska v odboji a v Povstání*. Banská Bystrica: Belianum. Vydavatel'stvo Univerzity Mateja Bela, 2013. 335 s.

Knih je věnována dějinám komunistické strany na Slovensku (KSS), která se po vzniku samostatného státu organizačně formálně oddělila od KSČ. Autor sleduje její ilegální činnost v době ľudáckého režimu do Slovenského národního povstání v roce 1944. Účast v odboji a SNP vedla komunisty ke tvrzení o jejím vedoucím postavení v domácí rezistenci a tudíž i nároku na monopolní vedení poválečné společnosti. Ostatní odbojové skupiny prezentovali pouze jako ty, kteří chránili své společenské a majetkové zájmy. Vydávali se za jedinou organizovanou, početnou a akceschopnou sílu, která se postavila po rozbití ČSR na odpor okupantům a kolaborantům.

Autor se opírá o studium archivních pramenů uložených v českých a slovenských archivech jako jsou Archiv bezpečnostních složek v Praze, Archiv Muzea SNP v Banské Bystrici, Národní archiv v Praze, Slovenský národní archiv v Bratislavě a Státní archiv v Bratislavě a dobový tisk, který konfrontuje s dosavadní odbornou literaturou. Publikace je vhodně doplněna dvanácti textovými přílohami, jmenným rejstříkem a anglickým, německým a ruským resumé. Text je obohacen také mnoha dobovými fotografiemi.

Knih je rozdělena, kromě úvodu a závěru, do osmi kapitol. V první autor sleduje činnost slovenských komunistů před říjnem 1938, v době autonomie a krátce po vzniku Slovenského státu. Druhá část je věnována období prvního ústředního vedení KSS v letech 1939–1941, především reakci na pakt Ribbentrop – Molotov a začátek druhé světové války, vznik Ústředny státní bezpečnosti, na heslo Za sovětské Slovensko a napadení SSSR. Činnost druhého ústředního vedení v letech 1941–1942 přibližuje třetí kapitola, kde autor zdůrazňuje snahu o vytvoření Národní fronty a Ústředního národně-revolučního výboru.

První pokusy o partyzánské hnutí v období třetího ústředního vedení v roce 1942 přibližuje čtvrtá kapitola, nové pokusy o sabotáže a ozbrojený odpor pak kapitola pátá. Stručné shrnutí komunistické ilegality do poloviny roku 1943 poskytuje šestá část. Ilegální činnost KSS v době příprav povstání analyzuje kapitola sedmá. Těžištěm práce je osmá část, která ukazuje činnost

KSS během SNP, především sjednocovací sjezd se slovenskými sociálními demokraty, vztahy mezi povstaleckou KSS a moskevským vedením KSČ, názory na řešení slovenské otázky a vztah k politickému katolicizmu.

Již v úvodu své práce Marek Syrný upozorňuje, že historie KSS za války není ani jednoznačně pozitivní či negativní. Uvádí, že není možné každého komunistu ztotožňovat s represemi režimu v 50. letech 20. století. Snahu autora o odstranění černo-bílého pohledu na osudy slovenských komunistů v letech 1939–1944 a objektivní vyrovnání se i s problematikou komunistického hnutí a jeho ilegality za druhé světové války je třeba ocenit.

Jaroslav Vaculík

BŘEČKA, Jan.: *Před sedmdesáti lety skončila válka... Průběh osvobozovacích bojů na brněnském směru v dubnu–květnu 1945 / Vor siebzig Jahren ging der Krieg zu Ende... Verlauf der Befreiungskämpfe in Richtung Brünn im April–Mai 1945.* Brno: Moravské zemské muzeum, 2015. 75 s.

Historik Moravského zemského muzea Jan Břečka připravil při příležitosti 70 let od konce 2. světové války útlu publikaci, mapující průběh osvobozovacích bojů na jižní Moravě v měsících dubnu a květnu roku 1945. Publikace vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury ČR a statutárního města Brna. Kniha je vydána dvojjazyčně – vedle českého textu obsahuje také německý překlad.

Publikace je započata popisem válečné situace na začátku roku 1945 – autor přibližuje např. početní stavy vojsk a jejich výzbroj (zejména popis sovětských jednotek, např. kozáků). Čtenář je postupně seznamován s průběhem osvobozovacích bojů na jižní Moravě (součástí tzv. Bratislavsko-brněnské operace) 2. ukrajinským frontem. Nechybí popis bombardování jižní Moravy sovětským letectvem, přiblížení reakce německého obyvatelstva na vývoj války a postup fronty a nástin represe českého obyvatelstva ze strany Němců v období osvobozovacích bojů (např. poslední popravy v Brně). Kniha přináší také popis postupu osvobozovacích bojů o moravskou metropoli a dalšího postupu vojsk směrem na Olomouc, kde mělo být dosaženo spojení se 4. ukrajinským frontem. Přiblížena je také německá kapitulace, válečné škody a počty obětí. Nechybí také informace o zapojení rumunské armády do osvobozování jižní Moravy a činnosti partyzánských skupin v tomto období a jejich podílu na osvobozeném boji. Připomenuty jsou také některé demonstrace, povstání a další protiokupační akce z konce 2. světové války (např. povstání v Přerově 1. května 1945 po mylné informaci o kapitulaci Německa). O postupu osvobozování jižní Moravy bylo v naší literatuře napsáno mnohé. V rámci nekritického (ač z valné části bezpochyby zaslouženého) obdivu postupu Rudé armády byly však za minulého režimu mnohé aspekty osvobozovacích bojů opomíjeny. Břečka se jich ve své publikaci dotýká – a právě zde je třeba vidět hlavní přínos této knihy. Čtenář je tak seznámen např. s obětmi bombardování Sověty na konci druhé světové války i po skončení války (bombardování mělo zabránit přejít Němcům do amerického zajetí), některými neštěstími za osvobozovacích bojů, připomenuty jsou také některé excesy Rudé armády. Autor se dotýká také kontroverzního tématu odsunu (nejen brněnských) Němců. Připomenuty jsou také osobnosti tří významných generálů padlých na území jižní Moravy (sovětských i německého). Na závěr publikace je připojen stručný životopis Rodiona Jakovleviče Malinovského.

Kniha je doplněna celou řadou fotografií s popisky, mapkami a seznamem použité literatury. Jedná se o souvislý logický text – jakýsi úvod do problematiky tématu osvobozování jižní Moravy Rudou armádou. Kromě samotného popisu již dříve detailně popsání postupu osvobozovacích

bojů otevírá publikace také některé další otázky spojené s touto problematikou. Ve chvíli, kdy pamětníků těchto bojových operací rychle ubývá a téma se začíná stávat „opravdovou historií“ tak nelze jinak, než vydání publikace přivítat.

Miroslav Jireček

GUBA, Ivan – SYRNÝ, Marek (eds): *Jozef Lettrich. Publicistika (1945–1948)*. Banská Bystrica: Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela, 2014. 351 s.

Fakulta politických věd a mezinárodních vztahů Univerzity Matěja Bela v Banské Bystrici ve spolupráci s Muzeem Slovenského národního povstání v Banské Bystrici, Historickým ústavem Slovenské akademie věd v Bratislavě a Nadací dr. Jozefa Lettricha v Martině vydala v rámci grantu VEGA Politické změny v letech 1945–1948 a jejich dopad na poválečnou společnost na Slovensku články, projevy a rozhovory předsedy Slovenské národní rady (SNR) a předsedy Demokratické strany (DS), které napsal či přednesl v období tzv. třetí Československé republiky.

Úvod publikace představuje stať historika Demokratické strany Vojtecha Čelka, který se zamýšlí nad místem Jozefa Lettricha ve slovenských dějinách 20. století. Přibližuje jeho životní kariéru od narození v roce 1905, studium na československém státním reálném gymnáziu v Turčanském Svatém Martině, který byl jedním z center slovenského národního života, a na Právnické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě, kde se stal v roce 1930 doktorem práv. Angažoval se ve studentských organizacích Svaz slovenského studentstva, Právník a Sdružení slovenských agrárních akademiků.

Za tzv. první Slovenské republiky byl nejprve uvězněn a po propuštění se zapojil do ilegální činnosti, která vedla k jeho podílu na podepsání Vánoční dohody z roku 1943, která ustavila Slovenskou národní radu, jež spolu s vojenským ústředím připravovala Slovenské národní povstání. Po vypuknutí povstání se stal pověřencem SNR pro školství a osvětu. Po válce se stal jedním ze dvou spolupředsedů SNR a po volebním vítězství jeho Demokratické strany v roce 1946 předsedou SNR. DS po svém úspěchu musela čelit agresivním útokům českých a slovenských komunistů, aniž by se jí dostalo dostatečné podpory českých demokratických politických stran. Po únorovém převratu 1948 musel rezignovat na své funkce, emigroval do USA, kde se v roce 1949 stal místopředsedou exilové Rady svobodného Československa. Od roku 1963 byl předsedou Stálé konference slovenských demokratických exulantů a v roce 1968 se stal předsedou Shromáždění evropských porobených národů.

Obraz politického boje na Slovensku v letech 1945–1946 na stránkách dobového tisku sleduje Ivan Guba. Uvádí, že konfrontační a útočná rétorika komunistického tisku před parlamentními volbami v roce 1946 neměla úspěch, protože DS získala 62 % hlasů. Tisk DS působil seriózněji a při formulování závěrů vyspěleji a méně arogantně.

Studie Marka Syrného sleduje společenský vývoj a politický boj na Slovensku v letech 1947–1948, a to rovněž na stránkách dobového tisku. Uvádí, že Komunistická strana Slovenska (KSS) se snažila ze všech sil a všemi prostředky změnit povolební dominanci demokratů, aby mohla nastolit diktaturu své strany. Naproti tomu DS se snažila využít svou převahu ve slovenských národních orgánech ke zmírnění revolučního radikalismu, který se prosadil v mnohých oblastech života v prvních poválečných měsících.

Těžištěm knihy je 110 publikovaných článků, projevů a rozhovorů dr. Jozefa Lettricha, a to počínaje slavnostním projevem při příležitosti 1. zasedání pléna SNR v osvobozené Bratislavě 15. května 1945, kdy její předseda zdůraznil, že SNR odčिňuje národní potupu ze 6. října 1938

a 14. března 1939 a konče aktuální výzvou z 12. února 1948 Zůstaňme věrni slovenské pravdě a demokracii.

Publikace je vhodně uzavřena jmenným rejstříkem a seznamem použitým pramenů a literatury. Práce je nejen holdem vynikajícímu slovenskému demokratovi, ale i příspěvkem k bližšímu poznání slovenských i československých dějin po druhé světové válce.

Jaroslav Vaculík